

İlyas Üzüm, Prof.Dr.

1961 yılında Afyon'da doğdu. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1983). Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Celâleddin ed-Devvânî ve er-Risâle fî mes'eleli halkı'l-a'mâl Adlı Eseri (edisyön kritik)" konulu teziyle yüksek lisansını (1985), "İnanç Esasları Açısından Türkiye'de Ca'ferlilik" çalışmasıyla da doktorasını tamamladı (1994). 2002 yılında doçent oldu. 2013'te Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne profesör olarak atandı. 2016 yılında emekliye ayrıldı.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 662
İSAM Yayınları 29
Temel Kültür Dizisi 6
© Her hakkı mahfuzdur.

Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla ALEVİLİK İlyas Üzüm

TDV İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 38 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 08 50
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Mütavelli Heyeti'nin
28.12.2004 gün ve 1163 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Nisan 2007
Onuncu Basım: Mart 2022
ISBN 978-975-389-914-7

YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Cadder, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 48058

Üzüm, İlyas

Tarihsel ve kültürel boyutlarıyla Alevilik / İlyas Üzüm. – 10. bs. – İstanbul ;
Ankara : İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) ; Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.
238 s. ; 19,5 cm. – (Yayın No. ; 662. İSAM Yayınları ; 29. Temel Kültür Dizisi ; 6)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-975-389-914-7

İçindekiler

Kısaltmalar • 9

Önsöz • 11

Birinci Bölüm

TARİHSEL ARKA PLAN

I. Türkler'in Müslüman Olması • 15

II. Göçebe Türkler'in İslâm Anlayışı • 20

A. Yesevîlik • 23

B. Vefâîlik • 25

C. Kalenderîlik • 26

D. Haydarîlik • 27

III. Göçebe Oymakların Anadolu'ya İntikali • 29

IV. Babaî İsyanı ve Babaî Hareketi • 31

A. Hacı Bektâş-ı Velî • 34

B. Rum Abdalları • 37

1. Geyikli Baba • 38

2. Abdal Mûsâ • 39

V. Hurûfiliğin Tesiri • 40

VI. Safevîlik ve Kızılbaşlık • 43

A. Safeviyye Tarikatı • 43

B. Şeyh Haydar ve "Kızılbaş" İsmi • 46

C. Şah İsmâil ve Safevî Devleti'nin Kurulması • 49

- VII. Bektaşîliğin Gelişmesi • 52
A. Balım Sultan • 54
B. Bektaşîlik-Kızılbaşlık Farklılaşması • 56
- VIII. Ayaklanmalar • 58
A. Şahkulu Ayaklanması • 59
B. Kalender Çelebi Ayaklanması • 62
- IX. Sessizlik Dönemi • 65
- X. Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması ve Sonrası • 68
A. Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması • 69
B. Tarikatın Toparlanma Çabaları • 72
- XI. Son Dönem • 74

İkinci Bölüm

KÜLTÜREL BOYUT

- I. İnançlar • 83
A. Hak-Muhammed-Ali • 85
1. Hak/Allah: Yüzeysel Bir Vahdet-i Vücûd • 88
2. Hz. Muhammed: Yarı Kapalı Bir Peygamberlik • 98
3. Hz. Ali: Velâyet Şahı • 109
a. Hz. Ali'ye Ulûhiyyet Nispeti • 110
b. Hz. Ali'nin Velâyeti • 114
c. Hz. Ali'nin Hz. Muhammed ile Özdeşliği • 118
d. Hz. Ali'nin Yiğitliği • 123
B. Diğer Genel İslâmî İnançlar • 128
1. Meleklerle İman • 130
2. Kitaplara İman • 133
3. Peygamberlere İman • 139
4. Âhirete İman • 142
C. Hurûfî Unsurlar • 148
D. Şii Unsurlar • 152
E. Tasavvufî Anlayışlar • 158
1. Dört Kapı-Kırk Makam • 161
2. Üç Sünnet - Yedi Farz • 163

II. İbadetler ve Âdap-Erkân	• 164
A. Genel İslâmî İbadetler	• 164
1. Namaz	• 165
2. Oruç	• 170
3. Zekât	• 173
4. Hac	• 175
B. Âdap-Erkân	• 178
1. Cemin Kaynağı: Kırklar Meclisi	• 180
2. Cemde On İki Hizmet	• 183
3. Cem Çeşitleri/Erkân	• 191
a. İkrar Cemi: Yola Kabul Erkânı	• 191
b. Musâhiplik Erkânı	• 195
c. Görgü Erkânı	• 199
d. Abdal Mûsâ Kurbanı	• 202
e. Hizmet Görme (Baş Okutma) Erkânı	• 202
f. Koldan Kopan Erkânı	• 203
g. Dârdan İndirme Erkânı	• 204
h. Muharrem Erkânı	• 205
i. Düşkünlük Erkânı	• 207
Notlar	• 209
Ekler	• 223
Kaynakça	• 227
Dizin	• 233

Önsöz

Alevilik İslâm'dır. Hak-Muhammed-Ali yolunun kırklar meclisinde olgunlaştığı ve on iki imamla devam eden, İmam Ca'fer es-Sâdık'ın akıl ölçüsünü rehber olarak alan, Horasan erenlerinin himmetleriyle Anadolu'ya gelen, Hazreti Pîr'le ve ulu ozanlarımızın nefesleriyle hayat bulan inancın adıdır.

(Alevî dedelerinin Alevilik tanımı)

Alevilik, Türk-İslâm tarihinin bir parçası olduğu kadar, günümüzün önemli bir sosyal gerçekliğidir de. Bu gerçekliği konu edinen akademik veya popüler nitelikte birçok çalışma yayımlanmış ve halen yayımlanmaya devam etmektedir.

Akademik çalışmalar doğal olarak konunun bir yönüne odaklandığından, resmin bütününe görmek için birbirini tamamlayan çalışmaları takibe ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca bu tür eserleri yönlendiren akademik üslûp ve kaygılar, çoğu defa bu kitapların geniş kitleler tarafından kolayca okunmasını zorlaştırmaktadır.

Popüler nitelikli yayımlar ise kimi zaman ya objektiflikten uzak olduğu ya kaynaklar yeterince gözden geçirilmediği ya da yazarın eğilimine göre seçmeci bir yol izlendiği için konuyu sağlıklı ve bir bütün halinde ortaya koymaktan uzak kalmaktadır.

Bugün Alevilik diye anılan sosyokültürel yapı, bazı başka boyutları yanında, özellikle tarihsel ve kültürel boyutu ile öne

çıkılmaktadır. Birbiriyle bağlantılı ve birbirini besleyen bu iki boyutun birlikte ele alınmaması, çoğu defa bu yapıyı yeterince ve doğru olarak anlamayı zorlaştırmakta hatta bazan imkânsız hale getirmektedir.

Bu çalışma bilimsel yöntemlere bağlı kalmakla birlikte, akademik üslup ve yoğunluğu hafifleterek Alevîliğin tarihsel ve kültürel boyutlarını ana hatlarıyla ortaya koymak üzere kaleme alınmıştır.

İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde Alevîliğin tarihsel boyutu başlangıçtan günümüze kadar gelen seyri ile özetlenmiştir. Konunun bu yönü hakkında dikkate değer araştırmalar bulunduğu için ilgili başlıklar söz konusu çalışmalardan yararlanılarak işlenmiş, gerekli yerlerde bu çalışmalara atıfta bulunulmuştur.

İkinci bölüm Alevîliğin kültürel boyutlarına ayrılmış; burada inançlar, ibadetler ve erkân üzerinde durulmuştur. Konunun bu boyutu hakkında kültürel kaynaklara inilerek yapılan çalışmalar, son derece sınırlı olduğundan, klasik kaynaklara başvurulmuş; dolayısıyla bu bölümde dipnotlara daha fazla yer verilmiştir. Ayrıca bu bölümde kaynakların yansıttığı bilgilerle yetinilmeyip gerektiği yerde günümüzdeki durumla ilgili olmak üzere ampirik çalışmaların sonuçlarına da işaret edilmiştir.

Çalışmanın sonunda, yararlı olacağı düşüncesiyle, Anadolu'daki bazı Alevî ocakları ile çelebilik ve mücerret Bektaşilik'te günümüze kadar gelen postnişinlerin isim listesi sunulmuştur.

Okuyuculara Alevîlik'le ilgili genel bir bilgi vermek amacıyla hazırlanan bu çalışmada kaynakların çizdiği çerçeveye yansıtılmaya çalışılmış; özne görüş ve değerlendirmelerden kaçınılmış, tartışmaya açık tezler üzerinde durulmamıştır. Bununla birlikte gözden kaçan birtakım eksiklik ve hataların olabileceği, bunların farkedilmesi yahut bildirilmesi halinde, sonraki baskılarda gerekli düzeltmelerin yapılacağı samimiyet içinde ifade edilmelidir.

Çalışmanın yararlı olması dileğiyle...

İlyas Üzüm

Bağlarbaşı, Ocak 2012